

Христо Ботев

Биографични бележки

Христо Ботев е роден на 25 декември 1847 г. (нов стил - 6 януари 1848 г.) в гр. Калофер в семейството на даскал Ботьо Петков и Иванка Ботева. Първоначално (1854-1858) учи в Карлово, където е учител Ботьо Петков, по-късно се завръща в Калофер, продължава учението си под ръководството на своя баща и през 1863 г. завършва калоферското училище. Октомври същата година заминава за Русия и се записва частен ученик във Втора Одеска гимназия, от която е изключен през 1865 г. Известно време е учител в бесарабското село Задунаевка.

През 1867 г. се завръща в Калофер, започва да проповядва бунт срещу чорбаджии и турци, след което окончателно напуска Калофер. По това време във вестник "Гайда", редактиран от **П. Р. Славейков**, е публикувано първото стихотворение на Хр. Ботев - "**Майце си**".

От октомври 1867 г. живее в Румъния. Работи в Браила като словослагател при Дим. Паничков, където се печата в. "Дунавска зора". През следващите години се мести от град на град, известно време живее заедно с Левски. През 1872 г. е арестуван за конспиративна революционна дейност и изпратен във Фокшанския затвор, но освободен вследствие застъпничеството на Левски и Каравелов. Започва работа като печатар при **Каравелов**, а по късно като сътрудник и съредактор на революционния орган. Започва активната му дейност като журналист и под негова редакция започва да излиза новия орган на революционната партия - в. "**Знаме**". През 1875 г. съвместно със **Стефан Стамболов** издава стихосбирката "Песни и стихотворения".

Май 1876 г. - вследствие новината за Априлското въстание, Ботев започва дейност за организиране на чета, става нейн войвода. От Гюргево се качва с част от четата на кораба "**Радецки**" и на 17 май заставят капитана да спре на българския бряг.

На 20 май 1876 г. е последният тежък бой - привечер след сражението куршум пронизва Ботев.

Иван Вазов

Биографични бележки

Иван Минчов Вазов (27.06.1850, Сопот - 22.09.1921, София).

Произхожда от семейство на средно заможен търговец, в което владее атмосфера на строг ред и патриархалност, уважение към религиозните и битовите традиции, отзивчивост към възрожденските просветителски и патриотични настроения. Завършва местното взаимно и класно училище, запознава се с българска оригинална и преводна литература. С помощта на учителя Партений Белчев, руски възпитаник, отрано се приобщава и към руската поезия. През 1865 учи гръцки език в Калоферското училище при Ботьо Петков (баща на **Христо Ботев**), като става негов помощник-подидаскал. Там намира богата библиотека от френски и руски книги, които изиграват голяма роля за литературното му развитие. През 1866 се записва в IV клас на Пловдивската гимназия, ръководена от И. Груев, където трябва да овладее гръцки и турски език. Вместо това Вазов усърдно изучава френски език и се увлича от поезията на П. Беранже, В. Юго и А. дьо Ламартин. През 1868 баща му го извиква в Сопот, за да поеме търговията, но Вазов не проявява склонност към тази професия, а изпълва бащините си тефтери със стихове (част от тях излизат през 1880 в стихосбирката "**Майска китка**"). През 1870 в "Периодическо списание на Браилското книжовно дружество" излиза и първото му публикувано стихотворение **Борба**.

Поетическата дейност на младия Вазов е покровителствана от майка му Съба - общителна и ученолюбива жена, но буди недоволството на баща му, решил да направи сина си търговец. С тази цел през 1870 Вазов е изпратен в Румъния да практикува при своя чичо, търговец в Олтеница. Но и там Вазов остава верен на призванието си - научава румънски език, запознава се с румънската поезия и пише стихове в патриотично-просветителски дух, които печата в "Периодическо списание", списание "Читалище", вестник "Отечество", вестник "Свобода" и др. Една нощ избягва в Браила, живее 2-3 месеца сред хъшовете в кръчмата на Н. Странджата. Животът сред българските емигранти, срещите с **Ботев** в Браила и Галац оказват въздействие върху впечатлителния млад поет, у когото се пробуждат патриотът и гражданинът. След завръщането си в България Вазов учителствува (1872-1873) в Мустафа паша (днес Свиленград), работи като преводач на строежа на железопътната линия София-Кюстендил, усъвършенствува френски език, учи немски език, опознава бита на българския селянин. През 1875 се завръща в родния си град и става член на възобновения Сопотски революционен комитет. След преждевременното избухване на Априлското въстание (1876) възниква опасност да бъде арестуван и емигрира в Русия. В Букурещ Вазов влиза в "Българско централно благотворително общество" и става негов секретар. При много трудни условия подготвя първите си стихосбирки

"Пряпорец и гусла" (с псевдоним Пейчин) и "Тъгите на България". През Руско-турската освободителна война, на която откликва с книгата "Избавление", Вазов е писар в Свищов (при губернатора Найден Геров) откъдето е командирован в Русе. След едногодишен престой в града заминава за Берковица; председател е на Окръжния съд (март 1879 - септември 1880). Случай от съдебната му практика в Берковица го вдъхновява за написването на поемата *Грамада*. От 5 октомври 1880 се установява в Пловдив, столицата на Източна Румелия. Дейно участва в обществения и културен живот на областта като депутат в Областното събрание, редактор, публицист и критик, културен деец и писател. Заедно със своя приятел и съратник от този период - **Константин Величков**, в продължение на 5 години Вазов участва в редактирането на вестник "Народний глас", от чиито страници води пламенна борба срещу суспендирането на Конституцията от княз Александър I Батенберг. В началото на 1881 е избран за председател на Пловдивското научно книжовно дружество и става главен редактор на издаваното от него списание "Наука" - първото сериозно научно-литературно периодично издание след Освобождението (1878). През 1885 Вазов и **Величков** основават списание "Зора" - първото чисто литературно списание в България. В Пловдив те съставят и прочутата двутомна "Българска христоматия", която запознава българския читател с повече от 100 български и чужди автори. Пловдивският период е извънредно благоприятен за творческото развитие на Вазов. През тези години поетичният му талант съзрява в целия си блясък, изявява се и дарбата му на белетрист. Произведенията му от това време създават основата на българската следосвобожденска литература в почти всички литературни жанрове, очертавайки и редица от класическите ѝ върхове - цикъла "Епопея на забравените", стихотворенията *Българският език*, *Към свободата*, *Не се гаси туй, що не гасне*, *Новото гробище над Сливница*, повестите *Немили-недраги*, *Чичовци*, разказа *Иде ли?* и др. През есента на 1886, след събитията около 9 август започват политически гонения и Вазов е принуден да напусне България.

След неколкomesечен престой в Цариград се установява в Одеса, където, за да заглуши мъката по изгубената родина, пише романа *Под игото*, публикуван след завръщането му в България в "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина". От 1889 живее в София. През 1890 основава списание "Денница", което излиза 2 години. По това време издава най-силните си критично-реалистични разкази, събрани в "*Драски и шарки*" (в 2 т.). През 1895 тържествено е чествана 25-годишнината му литературна дейност. Романът *Нова земя* е посрещнат от критиката толкова отрицателно, че огорченият автор стига до мисълта да се откаже от писане. С това обяснява и съгласието си да влезе през август 1897 в народняшкото правителство на К. Стоилов като министър на народната просвета. Но министерският пост е тежоба за него и той посреща с облекчение падането на кабинета (януари 1899). На войните през 1912-1918 откликва с 3 стихосбирки - поетична хроника на събитията. Вазов е между тези, които се противопоставят на въвличането на България в Първата световна война на страната на Германия, но когато това става, възпява в стиховете си победите на българските войски. Втората национална катастрофа приема мъчително, с чувството, че е дочакал разгрома на своя свят, но не изгубва вярата си в бъдещето на България. През 1920 тържествено е отпразнуван 70-годишния юбилей на Вазов, отдавна вече спонтанно обявен за народен поет. Успял да види всенародната любов и признателност, на следната година умира от разрыв на сърцето. Действителен член на

БКД (днес БАН) от 1881, почетен член на БАН от 1921.

Оформен под прякото въздействие на патриотичния подем в навечерието на Априлското въстание като поет-гражданин, реалист и демократ, Вазов цял живот защитава своето разбиране за високата обществена мисия на литературата. В творчеството си слива своя духовен живот с битието на народа, народната съдба става негова поетична участ. Свързани тематично и идейно-емоционално, първите стихосбирки на Вазов - "Пряпорец и гусла" и "Тъгите на България" - са художествено неравни, но в погледа на лиричния герой свети несломимият дух на народа. Наред с вярата в неговите революционни възможности, обществения оптимизъм на Вазов има още една опора - надеждата в помощта на Русия (*Русия!*). Към темата за национално-освободителните борби Вазов се връща и след Освобождението. От дистанцията на времето той има възможност по-широко да обгърне епохата, по-дълбоко да обмисли събитията. Цикълът "Епопея на забравените" е поетичен паметник на цяла историческа епоха - от първите прояви на оформящото се национално съзнание до епичния бой на Шипка; той е възторжена лирична прослава на великото и възвишеното, на идеализма и героизма, на големите синове на България, на добродетелите на българския народ. Прославяйки обществения идеализъм на предшествениците, Вазов хвърля рязък укор в лицето на новото издребняло и егоистично време. В първото десетилетие след Освобождението разочарованието и изобличението стават основни мотиви в лириката му, която придобива критико-изобличителен характер. Още преди Освобождението, когато патриотизмът и хуманизмът на поета се сблъскват с егоистичния дух на западноевропейската външна политика, стиховете му прозвучават с гневния тон на изобличението (*Векът!*). Малко признаци са нужни на Вазов, за да долови основните пороци на българското следосвободенско общество - меркантилният му дух, липсата на големи общонародни идеали. Поезията на Вазов получава най-силна социална окраска в края на 90-те години на XIX век, когато общественото развитие рязко поставя въпроса за масовото разоряване на дребните собственици и мизерията на народа; селската неволя става основна тема в българската литература. Тя е разработена в едно от най-популярните му стихотворения *Елате ни вижте!*. Но колкото и да е чувствителен към социалните несправедливости, колкото и покварата да го потиска, Вазов не губи оптимистичния си поглед за живота и общественото развитие; убеден е в добродетелите на народа, вярва в нравствените сили на човека, в спасителната роля на труда, в благородната мисия на хуманистичните идеи. По израза на самия Вазов в поезията му може да се намери отклик "на всичките трептежи на Балкана", на бурната история на младата българска държава, израсла из пожарищата на Априлското въстание и кървавия епос на Руско-турската освободителна война и преминала през огъня на четири нови войни. При тяхното изобразяване поетът е верен на своя демократизъм. Прославяйки победите на българската армия, той издига на пиедестал образа на обикновения войник (*Само ти, солдатино чудесни, Паметник на българската мощ* и др.). В стихосбирката "Сливница" възпява патриотичното себеотрицание на българските войници в Сръбско-българската война и оплаква трагичното потъпкване на предосвободенските мечти за южнославянска солидарност. Стихотворението *Новото гробище над Сливница* звучи като тържествен реквием за загиналите във всички боеве в защита на България. Във военните стихове на Вазов органично съжителствуват патосът на патриота и огорченията на хуманиста. Към края на

Първата световна война лириката му изразява умората от ужасите на войните, жаждата на човечеството за мир. (*Световната война, Всемирната война, Жреците на Ваала, Идеален сън*).

Отчаян от погрома, 70-годишния поет заявява: "Не ще загине!" - и в това заглавие на последната му стихосбирка прозвучава твърдата вяра на целия му живот. Силна е поетичната чувствителност на Вазов и към природата - той пръв я въвежда в българската поезия като самостоятелен обект на изображение и ѝ посвещава голям дял от творчеството си. Пейзажите му носят български характер - в тях възхищението е не просто от природата, а от българската земя. България със своя народ, минало, език и природа - това е фокусът, който събира всички линии на Вазовата лирика, изворът на вдъхновението му, постоянната тема, основният образ в поетичния му свят. В над 50-годишната си творческа дейност поетът създава и немалко стихотворения, разкриващи интимния му свят. Поместени са предимно в излязлата към края на живота му стихосбирка "*Люлека ми замириса*". В поезията на Вазов е отразена цялата гама на човешките преживявания - от мирната картина на вечерния час до бурния вихър на сражението, от игривата закачка до най-сериозните проблеми на обществото. Това богатство на съдържанието се осъществява в също така богати и разнообразни жанрови форми - от краткото лирично стихотворение до широкия замисъл на цикъла "*Епопея на забравените*", от патетичния тон на одата до горчивината на епиграмата. Вазов е автор и на 9 поеми, създадени през 1879-1884. Най-популярна от тях е изпълнената с демократичен патос поема *Грамада* - художествен паметник на един оригинален народен обичай, своеобразен "нравствен линч" над провинилите се пред народа. Близка до *Грамада* по сюжет, образи и народностен дух е патриотичната поема *Загорка*, в която централната тема е отпорът брещу турското робство. Самият Вазов най-високо цени лирико-фантастичната си поема *В царството на самодивите* - новаторско за времето произведение, в което Вазов преплита във фантастичния свят на българския митологичен фолклор разочарование от съвременността и патриотични видения от славното минало, интимни вълнения и граждански тревоги. През 1906-1908 с романтичния цикъл "*Легенди при Царевец*" той отново се доближава до особеностите на поемата, този път в рамките на историческата балада.

Повече от 10 години след отпечатването на първото си стихотворение Вазов се изявява само като поет. В началото на 1881 за нуждите на новооснованото списание "Наука" написва спомените си *Неотдавна*, които са и дебютът му като белетрист. И в първата си повест - *Митрофан* (по-късно *Митрофан и Дормидолски*) използва спомени - този път от пребиваването си в Берковица. В първото десетилетие след Освобождението прозата на Вазов се опира главно върху непосредните му впечатления от последните години на робството. Като белетрист Вазов израства твърде бързо. Още през 80-те години той създава най-големите си постижения в областта на художествената проза - повестите *Немили-недраги* и *Чичовци* и романа *Под игото*. Повестта *Немили-недраги* е посветена на живота на революционните български емигранти в Румъния; акцентът пада не върху историческите личности, а върху "хъшовете" - безименните герои на историята. Образите им са обрисувани ярко, с убедително жизнено внушение. Повествованието съчетава патриотичен патос, лиризъм и хумор. Само чрез няколко реда, въвеждащи в следосвобожденската действителност, Вазов изправя една срещу друга две исторически епохи, за да укори "дребните характери" на новото време. В хумористичната повест *Чичовци* писателят

пресъздава патриархалната среда на своето детство - изостанала, с наивната си любознателност, с плахите си патриотични пориви. Повестта представлява богата галерия от човешки образи с ярки и оригинални физиономии. Изобразявайки дребни битови епизоди от един застоен живот и колоритни образи на българи, израсли под сянката на робството, Вазов съумява да внуши исторически дух на епохата. Оттук и тясната връзка, съществуваща между *Чичовци* и *Под игото*. Романът *Под игото* рисува подготовката, избухването и погрома на Априлското въстание, както те се пречупват в живота и психиката на обикновените хора в един кът от Подбалканската долина. Контурите на сюжета не се извличат от исторически документи, в интригата почти не се вплитат имена на исторически личности, но въпреки това романът звучи със силата на общонационален патос - авторът изобразява основния исторически процес на епохата: революционизирането на народните маси, превръщането на обикновения мирен българин в ентузиазирани бунтовници. Това е роман за цялостния битово-исторически живот на ония цветущи селища, които въплъщават представата ни за "българското" в последния и най-патетичен период на Българското национално възраждане - неслучайно се счита за "национална епопея". През 90-те години и по-късно вниманието на Вазов е привлечено преди всичко от съвременността. На реалността след Освобождението той се отзовава и през 80-те години с хумористичната повесть *Митрофан и Дормидолки*, с недовършения разказ за предизборната демагогия *Нов свят и нови люде* (по-късно *Кандидат за хамама*), с разказите за Сръбско-българската война (*Вълк на война, Писмо до дядо попа в с. К. и Стоянчо из Ветрен, Иде ли?*), с които слага началото на късия разказ в българската литература. Но едва през 90-те години съвременността става обект на Вазовата белетристика. По това време излиза и романът му *Нова земя*, който е своеобразно продължение на *Под игото*, без да може да се сравнява с него като художествено постижение. Романът пресъздава моменти от живота на Княжество България и Източна Румелия от Освобождението до Съединението (1885). В центъра на авторското внимание е общественно-политическата и нравствена поквара на следосвобожденското общество; Вазов проявява и свои политически пристрастия.

На съвременния живот той откликва най-често с кратката форма на разказа, която през 90-те години на XIX и началото на XX век става основна в прозата му. Радостта от извоюваната с кръв свобода Вазов въплъщава в класическия образ на дядо Йоцо (*Дядо Йоцо гледа*). Радостта на слепеца още по-рязко откроява разочарованието на зрящите, превърнало се в основна тема на Вазовите разкази. В публицистичния разказ *Кардашев на лов* (1895) Вазов обосновава правото си на критично изображение. "Нека бъде сатирата!" - заявява Вазов чрез своя герой, като отбелязва с това една закономерност на собствения си творчески развой. При все това, закърменият от възрожденски идеали писател продължава да вярва в нравствените сили на българския народ и въплъщава тази вяра в редица обаятелни персонажи от миналото и съвременността (баба Илийца от *Една българка*, Ненко от *Тъмен герой* и др.). Вроденото у Вазов чувство за хумор се изявява често в неговите разкази, без това да омаловажава сериозността на въпросите, поставени от тях. На съвременния живот е посветен и романът *Казаларската царица*. Успехът на Вазов е главно в критичното изображение на морала и нравите на едно общество, в което пътят към успеха минава през подлостта. Със съвременния сюжет е и повестта *Нора*, в която чрез дидактична история за печалните резултати от женското лекомислие е окарикатурен стремежът на

жената към независим живот. С навлизането в бита на големия град и специално на столицата Вазов поставя основите на българската градска белетристика. Неуспял да създаде достатъчно убедителни съвременни герои, които да изразяват неговите нравствени и патриотични идеали, в първото десетилетие на XX век Вазов търси вдъхновение в далечното минало (създава романа *Светослав Тертер* и повестта *Иван Александър*), като не се колебае да припише на историческия герой твърде съвременни характеристики.

Голям дял в художествената проза на Вазов заемат пътеписите му. В тях природата е пречупена през светоусещането на патриота и гражданина, като Вазов умело редува пейзажите с географски, исторически и етнографски бележки, осведомителния тон с белетристично изображение, лиризма с хумор. Интересът към създаването и развитието на български следосвобожденски театър стимулира първите драматургични опити на Вазов, които имат успех сред публиката, проправят пътя на младата българска драматургия, но не са художествено завоевание за автора. Популярност му донасят драмите *Хъшове*, *Към пропаст*, *Борислав* и *Ивайло* и комедията *Службогонци*, които са нов етап от развоя на българската драма след В. Друмев и Д. Войников. С патриотичния си патос, колоритните характери и убедително изявените действие и реч *Хъшове* пренася на сцената голяма част от идейно-емоционалното богатство на *Немили-недраги*; с драматично напрежение е изпълнена и *Към пропаст* - драматизация на повестта *Иван Александър*.

Още от края на XIX век произведенията на Вазов са широко разпространени и извън България. Преведени са на повече от 50 езика.

Псевдоними: Пейчин, Добринов, Ц-в, Д. Н-ров, Т. Габровски, Боянец, Белчин, Н-чев и др.

Награден е с медал за наука и изкуство (златен, 1896).

Алеко Константинов

Биографични бележки

Алеко Иваницов Константинов (01.01.1863, Свищов - 11.05.1897, край с. Радилово, Пловдивска област).

Учи при частните учители Ем. Васкидович и Я. Мустаков, в Свищовското училище (1872-1874) и в Априловската гимназия в Габрово (1874-1877). По време на Руско-турската освободителна война е писар в канцеларията на свищовския губернатор (1877). Завършва средно образование в гр. Николаев, Русия (1881) и право в Новоросийския университет в Одеса (1885). Съдия (1885-1886) и прокурор (1886) в Софийския окръжен съд, помощник-прокурор (1886-1888) и съдия (1890-1892) в Софийския апелативен съд. Два пъти уволняван по политически причини.

Юрисконсулт на Софийското градско управление (1896). До края на живота си е адвокат на свободна практика в София. Подготвя хабилитационен труд на тема "Правото за помилване по повод на новия наказателен закон" (1896) с цел да стане преподавател по углавно и гражданско право в Юридическия факултет на СУ. Посещава Всемирното изложение в Париж (1889), Земското индустриално изложение в Прага (1891) и Колумбовото изложение в Чикаго (1893). Училищен настоятел, член на Върховния македонски комитет, на настоятелството на дружество "Славянска беседа", на Българското народообразователно дружество, на Комисията за насърчаване на местната индустрия, на Дружеството за насърчаване на изкуствата, на Музикалното общество, на Театралния комитет. По негова инициатива се създава първото туристическо дружество в България (начало на организиран туризъм - изкачването на "Черни връх", 27. 08. 1895). Като студент Алеко проявява пристрастия към П. Каравелов - идеолог на парламентаризма и демокрацията. Сътрудничи на основаното от него сп. "Библиотека 'Свети Климент'". Член на опозиционната Демократична партия начело с П. Каравелов (1896); участва в изготвянето на програмата ѝ, сътрудничи с фейлетони, пътеписи, дописки, статии в нейния орган в. "Знаме" от създаването му (1894). Убит от наемници по политически причини.

Първите отпечатани творби на Алеко Константинов са стихотворенията "Огледало" (1880) и "Защо?" (1881), изпратени от гр. Николаев и публикувани във вестниците "Целокупна България" и "Свободна България". В тях той не крие отношението си към политическата обстановка в България и проявява чувствителност към социалните пороци. Реакция на конкретни политически събития е и писаната в Одеса поема "Песен за Слобод-Маджара и Пламен-Теня" (1883). Първата зряла творба на Константинов е "До Чикаго и назад". В нея са предадени непосредствените впечатления на автора от пътуването му до Америка. Тя носи белезите на неговата ярка творческа индивидуалност - темперамент, артистичност, чувство за хумор. Познанието за далечната страна се съчетава с национално самопознание, с размисъла

за настоящето на Родината и тревогата за нейното бъдеще. Алеко вижда България в системата на съвременния свят, той пътува с любопитство и пътешественическа страст, но и със стремеж за съизмерване на българското с чуждото. Идеен център на творбата е отношението към западната цивилизация, което се движи между възторга от високото материално равнище и техническите завоевания и възмущението от антихуманните прояви в това добре подредено, богато общество. Авторът има селективно отношение към фактите, вижда ги от неочаквана страна и ги интерпретира най-често иронично. Отбелязва мимоходом впечатления, рисува образи с няколко щриха, готов винаги да избухне в смях. Сериозен остава единствено пред величието на природата, пред постиженията на техниката, пред тревожните социални явления. Пътеписът отразява онзи момент от българското духовно развитие, когато българинът започва да опознава света, за да намери в него своето място и мястото на родината. "До Чикаго и назад" е принос в развитието на българския пътепис. Чрез тази творба пътеписният жанр излиза от сферата на географско-етнографското описателно четиво и се превръща в пълноценно художествено явление. С книгата "Бай Ганьо" Алеко Константинов се изправя пред сложните икономически и социалнопсихологически въпроси на своето време - пътя на България и целта на нейното развитие, мястото ѝ сред другите страни, съдбата на националните добродетели, морал, бит, нрави. Под формата на забавни приключения на дребен амбулантен търговец на розово масло, втурнал се да забогатява чрез търговия и политика, Константинов засяга болезнени проблеми на националния живот, бит, психология, манталитет, култура и се смее над тях с пречистващ смях. Емоционалният градус се движи от добродушно-снизходителния, опрощаващ и разбиращ смях през тъжната горчивоиронична усмивка до гръмкия присмех и острото сатирично изобличение. Творбата е своеобразно преодоляване, мъчително по същество, но изпълнено с лекота, хумор и артистичност, на национални комплекси и социални пороци. Тя е особено популярна поради близостта на героя до масовата социална психология на грубия практицизъм, ниските духовни хоризонти. Бай Ганьо е колоритен и изключително витален образ. Обикаляйки Европа, в контакт с други нрави, отношения, култура, той изпада в комични ситуации. Въпреки скъперничеството, арогантността, липсата на морални принципи, ниската култура, физическата нечистоплътност този образ не отблъсква, а разсмива, уравновесен от Алековата благородна артистична личност. Във втората част на книгата, когато героят се връща в България и започва да "прави" политика, смехът утихва, удавен в погнуса, гняв, разочарование от тревожните и страшни тенденции в обществения живот, чийто изразител става Бай Ганьо. Неговият образ е най-дискутираният в българската литературна критика. Оценките на същността му - национална или социална - са противоречиви, понякога полусни. Социално-исторически детерминиран, героят носи и специфични български черти, и белези на устойчивия, жизнен във всички времена човешки тип - изразител на грубия практицизъм, ниските нива на съзнанието, примитивната психика, бездуховността.

В "Бай Ганьо" е заложен реален исторически трагикомизъм, породен от бързото разместване на социални пластове в новоосвободена България и от припрения ѝ стремеж за догонване на "другите". Традиционно и ново, патриархално и модерно съществуват едновременно и при сблъсъка им се поражда недоразумения, грешки, изненади, разрешавани комично. Въпреки своеобразния строеж - поредица от анекдоти, разказвани в бохемска компания, без стройна сюжетно-фабулна връзка

между тях, творбата е композиционно промислена и с единна художествена концепция. Образът на Бай Ганьо, художествено обезсмъртен, има живот и извън творбата. Става герой на разкази и вицове, името му е нарицателно и синоним на разностранни, често противоположни понятия и представи. Константинов прославя с лиричен патос красотата и величието на българската природа в пътеписите "Невероятно наистина, но факт...", "Какво? Швейцария ли?", "В Българска Швейцария" и др. Пътеписите му носят белези и на фейлетона, и на репортажа; с остър критицизъм са засегнати битови неуредици, обществени проблеми. Звучат като призив за национално сплотяване и възпитаване на националното достойнство.

Като ученик в гр. Николаев Алеко пише фейлетони, белег за ранна хумористична реакция на действителността (цикъла "Проза в стихове") (лятото на 1894). До края на живота си създава над 40 фейлетона, повечето от които са отзвук на конкретни събития. Основни теми във фейлетоните му са потъпкването на изборните права на българския народ, поведението на министри, депутати, на монарха, наболели обществени проблеми. Морално извисената личност на твореца уравновесява гнева и смеха, ненавистта и болката, предпазва го от заслепение, от нарушаване на художествена и етична мяра. Смяхът е овладян и артистичен, смях, който изобличава, но и забавлява. Константинов разгръща фейлетона най-често в ироничен план и чрез асоциации, въпроси, обръщения, намеци, коментар въвежда читателя в ироничната "игра", създава атмосфера на доверие, на свободно бърбене и събеседване. Хумористичната атмосфера прониква в целия фейлетон - от заглавието до послеписа и подписа. Трансформира се нередко в остър сарказъм, в чиято основа е гражданската болка и нравствената тревога. Нови за традициите на жанра са фейлетоните "Страст" и "Честита Нова година", където обект на ирония е авторът, дистанцирал се от себе си, доказал своята духовна независимост, утвърдил се като личност. В цикъла "Разни хора, разни идеали" частният случай е изведен до художествено обобщение, създадени са плътни социалнопсихологически типове с трайна общочовешка стойност. Личностното, гражданското и творческото реализиране на Константинов съвпада с първите стъпки на новоосвободена България, с процеса на изграждане на нейната нова материална и духовна култура. Той живее с непознато дотогава чувство за цивилизация и прогрес, със съзнанието и отговорността на обществен възпитател. Потопен е изцяло в своята съвременност; не търси сравнения, корективи, критерии в миналото. Интересува го националната ситуация и проблематика в европейския и световен контекст. Хумористичното отношение към реалността е част от мирогледно-поведенската му система. Творецът притежава неподдаващо се на догми съзнание, вродена способност да приема нещата в тяхната нееднозначност, изменчивост и подвижност, свободно да ги размества, взаимно да ги замества и свързва според художествената логика. Неговият хумор е сплав от безгрижен гръмък смях и мъдро разбиране на човека, от гняв, породен от социални и лични пороци, и стремеж към тяхното хумористично надмогване и сатирично унищожаване. Това е артистичен смях, който не потиска, а преодолява грозното и пошлото и действа като морална сила. Наред със способността да открива около себе си в комично деформиран вид безброй варианти на социални сблъсъци и човешки метаморфози Алеко Константинов внася в литературата и усещането за артистична радост и забава от творческия акт. Той превежда произведения от А. С. Пушкин ("Бахчисарайски фонтан", "Полтава", "Цигани"), М. Ю. Лермонтов ("Демон", "Беглец"), Н. А. Некрасов ("Руските жени"),

"Кой е строил железния мост?"), Молиер ("Тартюф"), Фр. Копе ("Отче наш"), В. Сарду ("Партиите в Монако") и др. Произведения на Константинов са преведени на около 30 езика. Първите преводи са от края на XIX в. (естонски, руски, сръбски) и нач. на XX в. (немски, полски, френски, чешки и др. езици).

Псевдоними: Башибозук, Беньо Наков, Въса Пъцова, Един от клуба на Моралното влияние, Щастливец.

Пенчо Славейков

Биографични бележки

Пенчо Славейков е роден на 27 април 1866 г. в Трявна. Той е най-малкият син на **П. Р. Славейков**, от когото наследява много като човек, гражданин и поет. Учи в Трявна и Стара Загора, където през 1876 г. баща му е назначен за учител. Преживяното в Стара Загора по време на Руско-турската война остава завинаги в съзнанието на бъдещия поет; тези "враснали тъй дълбоко в душата спомени" служат на Славейков при работата му върху "**Кървава песен**". Семейство Славейкови едва се спасява от пожарищата и се събира в Търново.

След края на войната се премества в Сливен, през 1897 г. - отново в Търново, където Петко Славейков издава вестниците "Остен" и "Целокупна България", а Славейков ги разпространява. В края на 1879 г. семейството се установява в София, където Славейков учи до 1881 г., когато след суспендирането на Конституцията от Александър I Батенберг баща му е арестуван и интерниран. Продължава образованието си в Пловдив. През 1883 Славейков е един от начинателите и водителите на ученическия "смут" в Пловдивската реална гимназия - против лошото преподаване на "предметите" (след като учители като П. Р. Славейков, П. Каравелов и Тр. Китанчев били заменени с "парфюмирани контета и умствено боси "възпитатели"). По това време е под въздействието не само на баща си, но и на бащиния си приятел Петко Каравелов. През тези години се заражда любовта му към народното творчество; бащата и децата записват народни приказки, песни, легенди, старинни предания. Славейков придружава често баща си в пътуванията му из различни краища на България за езикови, етнографски и фолклорни проучвания, изучава от първоизвора изкуството и езика на народа.

През януари 1884 г., след нещастен случай, заболява тежко. Въпреки продължителното лечение в Пловдив, София, Лайпциг, Берлин, Париж за цял живот остават поражения - затруднен вървеж (движи се с бастун), пише с усилия и говори трудно. След тримесечна борба със смъртта Славейков се отдава на мрачни мисли, страда от пристъпи на меланхолия, от които търси лек в книгите и в творчеството. За да излезе от тежката криза, му помагат И. С. Тургенев и В. Г. Короленко с "Живи мощи" и "Слепият музикант". В борба с "неволята" Славейков калява волята си и започва да гледа на страданието като на "велик учител", извисяващ духа. Тази идея намира по-късно художествен израз в редица творби ("**Cis moll**" и др.). Възгледът за страданието се затвърждава и от творческото му общуване по-късно с Х. Ибсен, Фр. Ницше, Х. Хайне и др. След нещастieto у Славейков се заражда и склонността да осмисля творчески самотата. Стихотворенията, които пише по това време, са повлияни от Хайне, чиито творби чете в руски превод.

Към средата на 1884 г. семейството му е отново в София. През 1885 г. се сближава

с Ал. Константинов. Двамата сътрудничат на сп. "Библиотека Свети Климент" с преводи от руски поети. През Стамболовия режим Славейкови преживяват тежки години. Всички братя, високообразовани хора, владеещи чужди езици, автори на стихове, журналисти, публицисти и общественици, като демократи и русофили са подлагани неведнъж на преследване и побоища. Това затвърдява критичното отношение на Славейков към стамболовизма и изобщо към тогавашната българска общественно-политическа действителност, подхранва политическия му демократизъм. С критично-обществен патос са пропити много негови стихотворения от края на 80-те и първата половина на 90-те г. ("Бащин край", "Любимий падишах", "Дим до Бога", "Манго и мечката", "Цар Давид" и др.). Същевременно Славейков пише и интимна лирика. Събира я в първата си книга "Момини сълзи", създадена под неасимилираното влияние на Хайне. Бързо разбрал нейната незрелост, една година след излизането ѝ Славейков изема непродадените екземпляри, за да ги изгори.

В началото на 90-те г. се очертава друга тенденция на Славейковата поетическа мисъл - вглъбяване в света на исторически личности, велики творци, герои на духа. През 1892 г. в сп. "Мисъл" се появяват първите редакции на поемите "Cis moll", "Сърце на сърцата", "Успокоения", "Фрина". По това време в поезията на Славейков се набелязват почти всички идейно-емоционални, жанрово-стилови насоки, характерни за зрялото му поетическо творчество - патриотична, баладична, фолклорна, интимно-лирична, философско-историческа, легендарна, източнодидактична и др.

През 1892 г. Славейков заминава да следва в Лайпциг философия. От Лайпциг сътрудничи редовно на сп. "Мисъл" и на сп. "Българска сбирка", създава поемите "Ралица", "Бойко", "Неразделни", и други класически епически песни, първите глави на епопеята "Кървава песен", много от миниатюрите в "Сън за щастие".

Като студент Славейков си поставя за задача да разшири житейския, философския, естетическия си кръгозор, да школува при големи творци. Лекциите, които слуша, свидетелстват за многостранните му интереси: естетикът-неокантианец Й. Фолкелт чете история на новата философия, обща естетика, естетика на поетическото изкуство, естетика на драмата; философът-идеалист, психолог-експериментатор, физиолог и фолклорист В. Вунт - психология, етика, история на философията; Е. Елстер - история на немската литература, Вюлкер - лекции за творчеството на У. Шекспир; Волнер - за народния епос на южните славяни и др.

Интересът на Славейков към живописата и скулптурата го насочва към Лайпцигското дружество на любителите на изкуството, в което членува. Член е и на Лайпцигското литературно дружество; посещава театрални премиери. Вглъбява се в творчеството на Й. Гьоте и Хайне, чете изследвания за тях, интересува се не само от художественото им дело, но и от философските и естетическите им възгледи. Измежду десетките съвременни немски поети, които задържат вниманието му, се открояват Т. Щорм, Д. Лилиенкрон, Р. Демел, Г. Фалке, Н. Ленау и др. Чрез немски преводи Славейков се запознава със скандинавските литератури, проучва творчеството на Х. Ибсен, Й. Якобсен и др. Пръв в България се запознава с идеите на датския философ С. Киркегор; чете трудовете на Г. Брандес, К. Ланге, А. Шопенхауер, Ф. Ницше.

С многостранните си интереси, с неизтощимото си остроумие си спечелва авторитет сред българските студенти в Лайпциг. Още през първата година на следването си е избран за председател на българската секция при Славянското

академическо дружество, на следващата става председател на дружеството. Подготвя дисертация на тема "Хайне и Русия" но не я завършва, защото не успява да поработи, както възнамерявал, в руски библиотеки.

В Лайпциг Славейков завършва (1896 г.) кн. 1 от "Епически песни", подготвя кн. 2, продължава да твори интимна лирика, извисявайки се над ранните си лирически произведения. (Стихосбирката "Сън за щастие" е плод на многогодишна творческа работа в тази насока). Изпраща първите си критически текстове, излезли във в. "Знаме".

Славейков се завръща в България в началото на 1898 г. Назначен е за учител в Софийската мъжка гимназия и е командирован в Народната библиотека в София. Става близък помощник на д-р Кръстев в редактирането на сп. "Мисъл" и е в центъра на литературния кръг "Мисъл". Поддиректор (1901-1909) и директор (1909-1911) на Народната библиотека, директор на Народния театър (1908-1909). През септември 1908 г. предприема с театъра турне из Македония, което в Битоля, Прилеп и други селища се превръща в културна и обществена манифестация, чийто вдъхновител е поетът директор. За краткия си престой в Народния театър Славейков се проявява като енергичен, високоерудирани и талантлив ръководител и режисьор. Бранейки независимостта на театъра от некомпетентни вмешателства, влиза в конфликт с министъра на просвещението Н. Мушанов и напуска.

През 1909 г. е командирован в Москва за участие в честването на 100-годишнината от рождението на Н. В. Гогол. Заедно с проф. В. Златарски прибира в България костите на М. Дринов и библиотеката му. От Русия Славейков пише няколко писма до М. Белчева, в които се изяснява като народолюбец и антимоноархист, хуманист и демократ. По време на казионния Славянски събор (1910 г.) като ревностен славянофил-демократ, привърженик на идеята на "славянско единение на чисто културна почва и на основа на братско съгласие" Славейков протестира в отворено писмо до делегатите на събора и в реч на публично събрание.

В началото на март 1911 г. е командирован в Цариград, Атина, Неапол, Соренто, Рим, за да се запознае с библиотечните сгради и с развитието на библиотечното дело. След завръщането си в София Славейков се отдава на трескава работа: завършва ч. 2 на "Кървава песен" (IV—VI песен), подготвя антологията "Немски поети".

На 10 юли 1911 г. министърът на просвещението С. Бобчев го уволнява от поста директор на Народната библиотека и го назначава уредник на училищния музей при Министерството на народното просвещение. Славейков не заема длъжността и заминава за чужбина. Преди да отпътува, председателства събрание, на което се учредява клон на дружеството "Приятел на руския народ" (с председател А. Франс). В края на август Славейков е в Цюрих, където го посреща М. Белчева.

Живее в различни селища - Люцерн, Хофлу, Горат, Гьошенен, Андермат, Логано. Силният душевен гнет влошава здравето му. Славейков прави героични усилия да работи. В края на ноември пристига в Италия. Най-дълго се задържа в Рим - 3 месеца. През май 1912 г. отново е на път - през Флоренция, към Енгандините, към планината, търсейки лек за тялото и душата. В края на месеца пристига в курортното селище Брунате над езерото Комо, където на 28 май умира. Поради преждевременната му смърт, предложението на шведския проф. Ал. Йенсен, преводач на "Кървава песен" и на други негови творби, да бъде удостоен с Нобелова награда, не е разгледано от Нобеловия комитет.

Погребан е в селското гробище; костите му са пренесени в България през 1921 г.

Елин Пелин

Биографични бележки

Елин Пелин е псевдоним на Димитър Иванов Стоянов (8.07.1877, с. Байлово, Софийско - 3.12.1949, София).

Не завършва гимназия; страстно се увлича в четене, основно опознава българската и руската литература. Учител е в Байлово (1895 - 96). От есента на 1899 се установява в София. Библиотекар е в Университетската библиотека (1903 - 07), командирован в Нанси, Франция (1906 - 07), пазител в хранилището на Народната библиотека в София (1910 - 16), уредник в къщата-музей "Иван Вазов" (1924 - 44). Сътрудник на многобройни списания. Редактира и списва почти сам сп. "Селска разговорка" (1902 - 03). Участва в редактирането на в. "Българан" (1904 - 09), в. "Развигор" (1921 - 27, 1937), редактира детските списания "Веселушка" (1908 - 10), "Чавче" (1913 - 14), "Светулка" (1904 - 44, 1945 - 47), в. "Пътека" (1933 - 36); член на редколегията на в. "Септемврийче" (от 1945). Председател на Съюза на българските писатели през 1940.

Елин Пелин започва да пише още като ученик на село. През 1885 обнародва първите си творби: в сп. "Войнишка сбирка" разказа "Мило е отечеството", в ученическото списание "Извор" разказа "На майчин гроб", стихотворенията "Зима" и "Привет". Под стихотворението "Тихи тъги" (ноем. 1897), отпечатано в сп. "Български преглед", за пръв път се подписва с псевдонима Елин Пелин. В младежките си години се увлича повече от поезията. В зрялото си творчество се насочва към разказа и повестта, като продължава да пише детски и хумористични стихотворения.

Елин Пелин е един от най-големите художници на българското село, майстор на късия разказ в българската литература, създател на галерия ярки, незабравими образи. Оpoznал в детайли селския бит и душевност, зад идиличното и битовото открива определени социални тенденции и написва първите си зрели разкази: "Напаст божия", "Ветрената мелница", "На оня свят", "Гост", "Андрешко", "Пролетна измама". Автори е на редица разкази, наситени с жизнерадостен и весел смях, в които се оглежда дяволитият български селянин, готов да се шегува и в най-тежките моменти от своя нерадостен живот - белег на несломената жизненост на българския национален характер. В непретенциозните си, но много популярни хуморески в стихове и проза от сборника **"Пижо и Пендо"** (1917) майсторът на иронията и на скептичния шопски присмех пародира увлеченията по селската идилия и поетизираната патриархалност, като им противопоставя суровата и примитивна правда на истинския живот. С особена симпатия Елин Пелин пише за тежката участ на селския учител - "Душата на учителя", "Кал", "Самичка", "В интерес на просветата". Една от основните теми е и черквата и представителите ѝ. Елин Пелин осмива и изобличава с ярък реализъм чревоугодничеството, пианството, алчността, лицемерието - пороци, в които са затънали калугери и попове ("Напаст божия", "Братя", "Изкушение"). Елин Пелин е

художник с широк интерес към света; наред с нерадостните страни на живота той описва и красотата в противоречивата пъстрота на действителността, поезията в селския живот. С особена пластичност се отличават лиричните му пейзажи, в които хубостта на природата е свързана с труда и чувствата на хората.

В повестта "Гераците" (1911) - едно от най-значителните произведения в българската литература - Елин Пелин описва с голяма художествена сила разложението на патриархалната селска задруга и на патриархалния морал под напора на новите капиталистически отношения. Писателят съчувства на стария Герак, който, стъписан пред индивидуализма и егоизма, недоумява защо любовта бяга от хорските сърца и защо хората не са вече братя помежду си. Патриархалната етичност и човещина са заместени от вълчи нрави, морално падение и безогледна алчност. Старите форми на живот в село умират, създават се нови социални групи, нови социални образи. С голямо проникновение авторът проследява отраженията на социалните явления в душите на хората. Във втората си повест "Земя" (1922) Елин Пелин е обрисувал разрушителната стихия на частнособственическата страст, която опустошава човека, осакатява го нравствено.

По време на Първата световна война 1914 - 18 г. Елин Пелин пише патриотарски произведения, събрани в сборника "Китка за юнака" (1917). През 1928 издава сборника "Черни рози" - стихотворения в проза, импресии с изповедни размисли и настроения. В книгата "Аз, ти, той" (1936) - злободневни фейлетони, хумористични очерци и скици - изобличава общественopolитическата и нравствената поквара на съвременността. В "Под манастирската лоза" (1936) - цикъл философски разкази и притчи - формулира в художествена форма своето жизнено и естетическо верую. На аскетизма и догматизма той противопоставя жизнерадостната философия на битието, богатата и сложна хармония на човешката индивидуалност.

През 20-те и 30-те г. Елин Пелин пише предимно за деца - лирични стихотворения, поеми и басни, хумористични разкази и сценки, преразказва и сам пише приказки, съставя христоматии и читанки. Произведенията му за деца са изпълнени с ведър хумор и жизнелюбие. Автор е на един от най-хубавите български юношески романи 2 части - "Ян Бибиян" (1933) и "Ян Бибиян на Луната" (1934), на книгите "Златни люлки" (1909), "Кумчо-Вълчо и Кума-Лиса" (1918), "Гори Тилилейски" (1919), "Сладкодумна баба" (1919), "Правдата и кривдата" (1920), "Песнички" (1927), "Поточета бистри" (1931), "Приказки и басни" (1949) и др.

Творчеството на Елин Пелин е изключително изследване на духовната същност на човека, на неговият интимен свят и на съприкосновенията му с природната и социалната среда. То е един от върховете на българското повествователно изкуство. Произведенията на Елин Пелин са широко известни и в чужбина, преведени са на повече от 40 езика. Други псевдоними, които е използвал са: Чичо Благолаж, Камен Шипков, Елчо, Пан, Пелинаш, Поручик, Мито, Чер Чемер, Иван Коприван, Горна Горчица, Катерина и др.

Пејо Јворов

Биографични бележки

Пејо Јворов е роден в гр. Чирпан на 1 јануари 1878 г. Истинското му име е Пејо Тотев Крачолов. Завършва V (IX) клас в Пловдив. От 1893 до 1901 г. работи като телеграфо-пощенец, сменяйки различни селища — Чирпан, Стара Загора, Сливен, Стралджа, Анхиало (Поморие), София. Междувременно разпространява левите идеи сред младите хора, а след 1897 г. влиза в контакти с ВМОРО. Първоначално е редактор на различни издания, свързани с македоно-одринското революционно движение — в. Дело, в. Свобода или смърт, в. Автономия, в. Илинден. А по-късно с различни чети многократно преминава границата и се бори за свободата на Македонија като става един от най-дейните сподвижници на Гоце Делчев и негов пръв биограф — "Гоце Делчев" (1904). Този период от неговия живот намира място в мемоарно-есеистичната му книга "Хайдушки копнения" (1909).

Озовал се в София със съдействието на д-р К. Кръстев и П. П. Славейков, Јворов става сътрудник и редактор на най-доброто литературно списание от онова време — сп. Мисъл. През 1901 г. издава първата си стихосбирка "Стихотворения", чието второ издание от 1904 г. е предговорено от П. П. Славейков. В този период поетът работи като библиотекар, а по-късно и като драматург на Народния театър. Плод на работата му в театъра са две пиеси — "В полите на Витоша" (1910) и "Когато гръм удари, как ехото заглъхва" (1912). Командирован на няколко пъти в чужбина за "усъвършенствуване по литература" — в Нанси, Женева, Виена, Париж, Јворов усилено чете модерна френска поезия, а при едно от своите пътувания (1910) изпраща към последния ѝ дом своята възлюбена — Мина Тодорова, сестра на П. Ю. Тодоров. През 1907 г. излиза втората му стихосбирка "Безсъници", която окончателно проправя пътя на модерната българска лирика. Символистичната поезия на Јворов, метафизична, пропита с дълбок скепсис и "прозрения" за "вечните въпроси що никој век не разреши", променя радикално българското литературно мислене и налага нов начин на писане. През 1910 г. излиза от печат антологичната книга на поета "Подир сенките на облаците", чието второ издание от 1914 г. представя равносметка на поетически път, съпоставим само с този на Ботев.

Чувствителната душа на поета трудно привиква със суетата и нищетата на литературните и светските нрави в столицата. Лора Каравелова, дъщеря на държавника Петко Каравелов, с която се венчава през 1912 г., малко преди да замине за фронта в Кюстендил, е жената, чиято любов се оказва фатална за него. Запазената кореспонденция между тях, сама по себе си литература, свидетелствува за една пламенна и бурна любов, белязана с много съмнения и много страсти. Трагичният край идва на 29 ноември 1913 г., когато Лора се застрелва, а Јворов прави опит да се

самоубие. Изстрелът само пронизва слепоочието и го ослепява. Съкрушен от съдебния процес и от мълвата, която го обвинява, че е убиец, на 29 октомври 1914 г. поетът взема голяма доза отрова и се застрелва. Така приключва равносметката си с живота, но не и с литературата големият български поет — Пейо Яворов.

Димчо Дебелянов

Биографични бележки

ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ е роден на 28 март 1887 год. в гр. Копривщица. Бил е последното, шесто дете в семейството на Вельо Дебелянов и Цана Илиева Стайчина. Кръстен е на дядо си Динчо Дебелян.

През 1896 год. след смъртта на баща му, се изселват в гр. Пловдив при най-големия му брат Иван. Там записват Динчо ученик в "Жълтото училище". Първите години на гимназията учи в мъжката гимназия "Александър I", където пише първите си стихотворения, които после изгаря.

През 1904 г. семейството му се преселва в гр. София, наема квартира на ул. "Оборище" 46. 1906 г. в сп. "Съвременност" са отпечатани първите публикувани творби творби на поета: "На таз, която в нощи мълчаливи", "Когато вишните цъфтяха" и др. които са подписани с името ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ. Бил е на 19 години. Негов кумир по това време е бил Пенчо Славейков, малко по-късно и Яворов.

През 1907 год. и през следващите само девет години от краткия му живот Димчо Дебелянов сътрудничи на "Българска сбирка", "Съвременник", "Нов път", "Оса" и много др. В хумористичните издания той печата сатирични творби с псевдоними: Аз, Амер, Тафт, Сулбатьор и др. Есента на 1907 год. се записва в юридическия факултет, следващата година се записва в историко-филологическия факултет - литература, но следва само две години.

В края на октомври 1912 г. Димчо Дебелянов постъпва в казармата на 22 пехотен тракийски полк в гр. Самоков. Две години по-късно е произведен в чин подпоручик. На 29.01.1916 год. Димчо Дебелянов пристига на фронта където престоява около осем месеца. Загива на 2 октомври 1916 г. в боя близо до Демир Хисар като командир на рота, навършил 29 години и 6 месеца. Родната къща на Димчо Дебелянов е реставрирана и през 1958 г. е превърната в къща-музей.

Христо Смирненски

Биографични бележки

Христо Димитров Измирлиев (Смирненски) е роден на 17 септември 1898 г. в град Кукуш, където получава първоначалното си образование. През 1912 г. започва Балканската война и българските войски освобождават Кукуш. (По силата на Берлинския договор част от Македония и Южна Тракия и след Освобождението остават под османско "присъствие".) Радостта на населението обаче е твърде кратка. След победата между балканските съюзници изникват разногласия, по вина на управляващите кръгове избухва Междусъюзническата война. Пред опасността от настъпващите гръцки войски жителите напускат Кукуш, градът е опожарен.

Семейството на Димитър Измирлиев заедно с хилядите бежанци се отправя да търси спасение и препитание в София. Тук Христо се записва в Техническото училище, но заедно с братята и сестра си помага в издръжката на семейството - продава вестници.

От 1915 г. по примера на по-големия си брат Тома Христо започва да сътрудничи на хумористичните издания - най-напред на вестник "К'во да е", където за пръв път се подписва с един от най-известните си псевдоними като хуморист - Ведбал. От следващата година той публикува хумористични стихове и фейлетони в "Българан", "Родна лира", "Художествена седмица", "Смях и сълзи", "Барабан", "Сила". Необикновено находчив и плодовит, Ведбал, въпреки младостта си, става един от най-търсените и популярни за онова време хумористи. През 1917 г. за пръв път се подписва с псевдонима *Смирненски*, с който остава в класиката на българската литература.

Ученик в Техническото училище, той продължава да се труди - като обикновен работник, продавач в колониален магазин и др. По това време избухва Първата световна война. През май 1917 г. Христо е принуден да постъпи като юнкер във Военното училище, но въпреки суровото казармено всекидневие продължава да пише и да публикува в хумористичните издания. През 1918 г. излиза първата му книга "Разнокалибрени въздишки в стихове и проза".

Силно въздействие върху идейното развитие на младия поет оказват Октомврийската революция и Войнишкото въстание през 1918 г. Отвратен от жестокостта, с която правителството потушава въстанието, Христо Измирлиев твърдо решава и напуска Военното училище.

Цивилният живот не предлага много радости на младия хуморист. Той е принуден с тежък труд да изкарва прехраната си - отначало е писар II разред в Управлението по транспорта, после карнетист, след това е чиновник в Дирекцията на стопанските грижи, репортер, касиер, редактор, коректор...

През пролетта на 1920 г. е приет за член на комунистическия младежки съюз, а

през следващата - на комунистическата партия.

През ноември 1919 г. по решение на партията започва да излиза седмичното хумористично художествено-литературно списание "Червен смях". Участието на Смирненски в списването му има решаващо значение за него - хуморът му става все по-социално насочен... В края на февруари 1922 г. партийното издателство - Общо работническо кооперативно дружество "Освобождение" - отпечатва лирическата сбирка на Смирненски "Да бъде ден!".

Гео Милев

Биографични бележки

Гео Милев (Георги Касабов Милев - 15.01.1895, Раднево - след 15.05.1925 - София)

Роден е в учителско семейство. Баща му изоставя учителството и урежда книжарница и издателство в Стара Загора.

От детска възраст проявява интерес към литературата и рисуването. През 1907 г. в детското вестниче "Славейче" (бр.15 от 5.1.1907) е отпечатано първото му стихотворение. Като ученик в Старозагорската гимназия (1907-1911) издава ръкописни вестници, съставя сборници, които сам илюстрира, пише хумористични, патриотични и интимни стихотворения; подписва се Гео Милев, Гео Касабов, Георги Милич, Гео Милич.

Ученическите му стихове са повлияни от творчеството на **П. П.Славейков**, когото смята за свой учител в поезията и естетиката. През ученическите си години превежда от руски език стихове на А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Н. А. Некрасов, А. С. Колцов, А. А. Фет и др. Следва романска филология в Софийския университет (1911-1912); продължава образованието си в Лайпциг (1912-1914), където слуша лекции по философия и по театрално изкуство и пише дисертация за Р. Демел. През декеври 1913 г. в сп. "Листопад" се появяват първите му публикации - "**Литературно-художествени писма от Германия**". По това време Гео Милев е горещ привърженик на индивидуализма и естетизма; ориентира се в немската литература и в културния живот в Германия, увлича се от модерната немска поезия. През юли 1914, след започването на Първата световна война, заминава за Лондон, където се запознава с английската литература, изучава английски език. Среща се с емигрирания белгийски поет Емил Верхарн. Върнал се отново в Германия, за да продължи образованието си, Гео Милев заподозрян, че е английски шпионин, е арестуван в Хамбург от немската полиция. Поради липса на доказателства е освободен. Пристига в Лайпциг, но събитията го принуждават скоро да се прибере в България (1915). Отпечатва в ограничен тираж литературни листове за Ст. Маларме, Р. Демел, П. Верлен, Ем. Верхарн и Фр. Ницше, които съдържат преведени от Милев стихове; всеки лист е посветен на някого от младите поети-символисти - **Н. Лилиев**, **Д. Дебелянов**, **Т. Траянов**, **Л. Стоянов** и **Н. Райнов**. Гео Милев поема грижите около книжарницата на баща си, който е мобилизиран. През зимата на 1915-1916 заедно с Н. Икономов организира в Ст. Загора театрална труппа, която изнася няколко представления. През март 1916 е призован да отслужи военната си повинност в ШЗО в Княжево. Оттам като старши подофицер е изпратен в 34-и троянски полк, който е на позиция при Дойран, срещу англичани и италианци. Назначен е за командир на разузнавателния апарат в града. На 29.04.1917 неговият пост е открит от англичаните и е подложен на артилерийски огън. Милев е тежко ранен в черепа и загубва дясното си око. През

февруари 1918 г. заминава със съпругата си за Берлин, за да бъде опериран; остава до март 1919 г. Въпреки няколкото операции по време на престоя си посещава библиотеки, музеи, изложби, театри. Революционният кипнеж в Германия, който има възможност да наблюдава, по-късно отразява в някои откъси от "Грозни прози". В Берлин се запознава с новите явления в немската литература, свързва се с немски писатели и художници, превежда и печата експресионистичното списание "Акцион". След като се завръща в София, Гео Милев издава списание "Везни" (1919-1922), което се оформя като трибуна на символизма и експресионизма в България.

Под влияние на новата общественно-политическа обстановка в страната пред 1922-23 възгледите му еволюират. Промяната в светогледа му е отразена на страниците на сп. "Пламяк", което започва да излиза през януари 1924 г. В него Гео Милев печата статии, "Грозни прози", поемата "Септември", началото на поемата "Ад". Заради поемата "Септември" книжка 7-8 на сп. "Пламяк" е конфискувана, а Милев е даден под съд. През януари 1925 г. списанието е забранено. На 14 май 1925 Гео Милев е осъден на 1 година тъмничен затвор, глоба от 20 000 лв. и лишаване от граждански и политически права за 2 години. Той решава да обжалва делото пред Апелационния съд, но на 15 май е арестуван от полицията и изчезва безследно; убит и заробен в общ гроб в Илиянци.

АТАНАС ДАЛЧЕВ

Атанас Далчев е роден на 12 юни 1904 г. в Солун като второ дете в семейството на прависта Христо Атанасов Далчев и Виктория Матеева Дишмова. Баща му работи като адвокат и преподавател по турски език в българската мъжка гимназия „Кирил и Методий“ в Солун.

Първият си самостоятелен сборник „Прозорец“ издава през 1926 г. Заедно с авторите участвали в „Мост“ организира група, първоначално около в. „Изток“, но от 1927 г. започват издаването на собствения си вестник „Стрелец“, поставяйки началото на литературния кръг „Стрелец“ заедно с Димитър Пантелеев, Чавдар Мутафов, Константин Гълъбов, Светослав Минков и др. През 1927 г. завършва педагогика и философия в Софийския университет. Там, както мнозина преди и след него, Атанас Далчев осъзнава интереса си към литературата и културата на Европа и на света. През 1928 година публикува стихосбирката „Стихотворения“. През 1930 г. излиза от печат стихосбирката „Париж“. Заминава, без да знае, болен от малария за Франция. В Тулуза попада на специалист, който познава болестта. Връщайки се в София започва работа като инспектор на прогимназиалните училища. През 1939 г. се жени за *Анастасия Атанасова* и на следващата година се ражда първото им дете, *Мария*. През 1941 г. е назначен за директор на I прогимназия „Христо Ботев“. Владеещ и ползващ свободно няколко чужди езика, Далчев превежда творби като „*Братовчедката Бет*“ на Балзак, „*Басни*“ от Лафонтен, „*Червено и Черно*“ на Стендал, разкази на Чехов,

съвременни испански поети, лирика на Хьолдерлин и др. Едва през 1956 г. започва да пише отново, а през 1965 г. публикува „Стихотворения“. През 1972 г. излиза сборникът „Балкон“. През време на творческото си мълчание създава сборника поетично-философски афоризми и критически размисли „Фрагменти“, издаден през 1967 г. под редакцията на Борис Делчев.

Същата година получава „Знак почета“ — орден на Президиума на Върховния съвет на СССР, за принос в популяризацията на руската и съветска литература у нас. Същата година чества 70-годишен юбилей и бива удостоен със званието Народен деятел на изкуството и културата и с орден „Народна република България“ - III степен. През лятото на 1977 г. пише стихотворението „Художникът и вятърът“, посветено на Иван Симеонов. Това е първото му стихотворение в бял стих и последното за творческия му път.

Далчев умира в София на 17 януари 1978 г. Творчеството на Далчев е превеждано на френски, словашки, чешки, унгарски, руски, немски, италиански, полски, фински, испански, а също английски, турски, китайски, японски, арабски, шведски и други езици в периодични издания или сборници.

Елисавета Багряна

Биографични бележки

Елисавета Багряна (псевдоним на Елисавета Любомирова Белчева) (16.04.1893, София - 23.03.1991, София).

Родена в чиновническо семейство. Основно и гимназиално образование получава в София (1910). Една година живее със семейството си в Търново, където пише първите си стихове (1907-08). През 1910-11 година учителства в с. Афтане (дн. Недялско, Бургаска област), където получава непосредствени впечатления от живота на българското село и на селската жена. Като студентка по славянска филология в СУ (1911-15) жадно чете българска и чужда поезия и дружи с писателите Г. Райчев, К. Константинов, Д. Дебелянов, Д. Подвързачов, Хр. Ясенев, Й. Йовков. През 1915 са отпечатани за пръв път две нейни стихотворения - "Вечерна песен" и "Защо" (списание "Съвременна мисъл"). През 1915-19 е гимназиална учителка във Враца и Кюстендил. От 1921 година редовно участва в литературния живот. Сътрудничи във "Вестник на жената", в. "Лик", в списанията "Съвременник", "Златорог" и др. Окончателно се утвърждава след издаването на първата си книга "Вечната и святата" (1927). Изявява се и като детска писателка и преводачка. По-късно сътрудничи на в. "Литературен фронт", на списанията "Изкуство", "Септември", "Пламяк" и др. От 1952 година е член на ред. колегия на списание "Септември".

Елисавета Багряна навлиза в българския литературен живот след I световна война, когато господстващата в предходното десетилетие символистична поезия се измества от един нов поетичен свят - реален и земен, раздвижен от тътена на социалните сблъсъци и устрема към всестранно освобождаване на човешката личност. Лириката ѝ покорява с първичната стихия на пориви и чувства, с размаха на младост и волност. В стиховете ѝ се усеща пълнокръвният пулс на здравия земен човек, изпълнен с жизнена сила и радост, стихийно материалистичен в своето светоотношение и светоусещане. Поетесата не търси смисъла на нещата някъде извън тях, в скритите тайни на други светове - тя възприема света с непосредствения трепет на своите сетива, готови да приемат като висше благо даровете на живота. Дори когато стига до дъното на човешкото страдание, не изгубва тази жизнена сила, която и в мрака на най-черната скръб ражда нова надежда и нов порив. Изразителка на витализма и обновителните устремни на следвоенните години, нейната самобитна и ярка лирична героиня има корени в дълбоките недра на народната душевност. Светлият ѝ оптимистичен поглед и непоколебимата устойчивост срещу негодите на живота са черти, пресъздадени от литературната класика като отличителни белези на българският национален характер. Оттук и естествеността, с която прозвучават в лириката на Елисавета Багряна стихове с народно песенен стил. Душевността на лиричната ѝ героиня непосредствено прелива от облика на съвременната жена към чертите на жената от народа (цикъла

"Старонародни образи"). Образът на родината е неотменима част от душевния свят на поетесата ("Моята песен").

Най-хубавите ѝ творби са пропити от един невинаги податлив на логически определения национален дух. В поезията на Багряна звучи векове потискания порив на жената към свободна изява, към широките простори на големия живот. Лиричната ѝ героиня е волна и смела. Полетът ѝ руши преградите на условностите и наслоенията на предразсъдъците, мами я към неизвестни брегове. Пътешествията, широкият свят с чудесата на непознати земи привличат като магнит жадните ѝ очи. Пулсът ѝ тупти с динамичния ритъм на съвременността, тя познава опиянението от височината и скоростта, тръпките на опасността са ѝ приятни ("Стихии", "Видение", "Зовът на морето", "Птицата с моторно сърце" и др.). Същевременно тя носи чертите на една подчертана женственост - в нея говори сърцето на "последната и първата жена", през него са пречупени всичките ѝ пориви и жажди, цялата ѝ жизнена философия. Оста, около която се върти нейният свят, е оста на женското сърце - своето осъществяване тя намира в любовта и чрез любовта. Чрез поезията на Багряна за пръв път в българската литература жената разкрива смело и откровено своята природа ("Потомка", "Interieur", "Пенелопа на XX век" и др.). Любовта се слива с копнежа по свободен и пълнокръвен живот, немислима е в тесните рамки на еснафския уют, свързана е неразривно с представата за разгръщане на човешката личност, за полет на мисълта и чувството ("Вик", "Ден първи", "Среща", "Requiem" и др.). Лириката на Елисавета Багряна се отличава с покоряваща интензивност на емоцията, с върховно психично напрежение, което издига интимните преживявания до върховете на голямото обобщение. В нея владее хармоничното чувство на единение с другите. Пред жизнерадостния устрем на поетесата постоянно никнат прегради - еснафските ограничения на обществото, жестоките случайности в живота, тежката атмосфера в навечерието и по време на II световна война. Тя минава през всичко това и излиза закалена от разочарованията и крушенията, умъдрена от събрания житейски опит. Идеино-творческият ѝ развой познава и душевни кризи, които водят до разширяване на и задълбочаване на художествения поглед. Чрез страданието Багряна стига до драмата на своето време, в личната ѝ болка зазвучава болката на съвременния човек, притиснат от огромната тежест на един свят на войни, катастрофи и глад ("Мъгла", "Сеизмограф на сърцето", "Херкулес на XX век", "Днес"). Стихийният бунт на младата и непокорна кръв все повече се превръща в осъзнат протест, добил явно антифашистки окраски в стихотворението "Клоунът говори".

Дългият творчески път на Багряна преминава през различни идейнохудожествени търсения и очертава няколко нейни преображения. Това проличава твърде ясно още при стихосбирките ѝ от 30-те години ("Звезда на моряка" и "Сърце човешко"), където някогашното жизнерадостно лирично опиянение, намерило израз в характерна широка и плавна мелодия на стиха, се заменя от жаждите и терзанията на интелектуалността, която започва да чупи класическите стихотворни размери. През 50-те години Багряна плаща данък на характерната за този литературен период декларативна тезисност (стихосбирката "Пет звезди"), но след 60-те години отново намира себе си (стихосбирките "Контрапункти", "Светлосенки" и "На брега на времето"). Нейното вдъхновение продължава да се носи по ширините на пространството и времето, но негов терен си остава преди всичко човешкото сърце. Богатата жизнена и духовна биография на авторката сега разкрива своя обобщен смисъл. С настъпването на

периода на жизнените равносметки този обобщителен смисъл на лично изстраданото става все по-подчертан. Стиховете на Елисавета Багряна от последните десетилетия покоряват със своите все така силни, но вече и интелектуално осмислени чувства, с мъдрото осъзнаване на интуитивно постигнатата и преди хармония на битието. Размахът на вдъхновението и високата поетическа култура придават на поезията на Багряна голяма въздействаща сила. Стиховете ѝ са преведени на 30 езика и издадени във Франция, Чехословакия, Югославия, СССР, Румъния, Италия, Швеция, Полша и др. Носителка е на златен медал на Международната асоциация на поетите в Рим (1969).

Други псевдоними: Елизабета Б., Ел. Бленова, Ничия Долче, Микаела.

Йордан Йовков

Биографични бележки

Йордан Стефанов Йовков (09.11.1880, Жеравна, Бургаска област – 15.10.1937, Пловдив).

Детските и юношеските години на Йовков преминават в родното му място, където получава основно образование (1895). Завършва гимназия в София (1900); Учителят му по литература – поетът Иван Грозев, му предсказва бъдеще на писател. След дипломирането си живее в Добруджа, където се преселва семейството му. През 1900 година се преселва в с. Долен извор. Завършва ШЗО в Княжево (1902 – 1904), като по време на обучението си публикува първата си творба – стихотворението "Под тежкия кръст" (в. "Съзнание", бр.9, 26.10.1902). В началото на 1904 г. се записва студент в Юридическия факултет на Софийския университет, но смъртта на баща му осуетява следването му. Есента на 1904 г. Йовков се завръща в с. Долен извор и учителства в различни добруджански села до 1912 г., когато е мобилизиран. Участва в Балканската и Междусъюзническата война като командир на рота. През юни 1913 г. е ранен край Дойран, а месец по-късно е повишен в чин. След войните Йовков се установява в София и работи като редактор на списание "Народна армия", където в бр. 1 публикува очерк за Балканската война – "Утрото на паметния ден". След като списанието престава да излиза, Йовков е принуден да търси работа и спомощта на Гр. Василев е назначен за библиотекар и редактор на списание "Преглед на Министерството на вътрешните работи и народното здраве" в Отделението за социални грижи и благотворителност. Остава на работа до есента на 1915 г., когато отново е мобилизиран и изпратен в гр. Ксанти. А година по-късно е командирован в редакцията на сп. "Военни известия". След края на Първата световна война настъпва един от най-тежките периоди в живота на Йовков. Втората национална катастрофа го заварва в Добрич. След трудни дни изпълнени с душевни терзания и материални несгоди, и след като Добруджа е окупирана от румънците, Йовков минава нелегално границата и се установява във Варна, където е учител до есента на 1920 г. След застъпничество на приятели от София е назначен в българската легация в Букурещ. През 1920-27 г. е редовен сътрудник по печата; постоянно е понижаван в длъжност, поради което в края на 1927 г. напуска легацията. Последните 10 години от живота му са изпълнени с творчески труд и изтощително напрежение, което се отразява на здравето му. Неизлечимо болен, през есента на 1937 година заминава на лечение в Хисаря. Поради влошеното състояние е опериран по спешност в Католическата болница в Пловдив, но след 24 часа Йовков умира. Погребението му в София се превръща в манифестация на народна любов и признателност.

Йовков дебютира като поет. През 1902-11 г. публикува стихове (общо 31) в различни периодични издания – в "Съзнание", списанията "Пробуда", "Художник", "Ново време", "Ново общество" и "Бисери". Лириката му не се отличава с особено богатство и разнообразие на мотиви – започнал като социален поет, по-късно Йовков трансформира социалния протест в резигнация, печал и умора. Първата си белетристична творба – "Овчарова жалба", с подзаглавие "Старопланинска легенда" – Йовков публикува в списание "Просвета" през 1910 г. Годините прекарани по фронтовете на трите войни, предопределят тематиката и персонажите в по-нататъчното му творчество. Военните си творби Йовков започва да печата от началото на 1913 г. ("Утрото на паметния ден"); до 1917 г. името му се среща и по страниците на списанията "Звено", "Съвременна мисъл", на вестниците "Слово", "Демократически преглед", "Военни известия" и "Отечество". Открояват се импресиите "Те победиха", "На старата граница", "Безотечественици", "Ехо", разказът "Балкан" и повестта "Земляци". В документалните си очерци Йовков обективно свидетелства за войнишките делници и празници – баталните очерци са ярки художествени свидетелства за преживяното по време на войната – от първия ѝ ден до нейния трагичен край. В тях редом с летописеца присъства и есеистът; синтезът се постига чрез емоционално овладяване на военната тема, пречупена през индивидуалното впечатление. Йовков идва в българската литература с една болка, която пронизва всичко, написано от него за войните, и от която се ражда специфичният му хуманизъм. В баталната му проза няма ожесточение, викове на омраза. Хуманизмът му се възвисява до философска позиция, очертана от житейския опит и познание за човека и човешката душа. Написаното за войната е едно "не!" на взаимното изстребление между хората и "да!" на хуманизма и красотата. Най-значимите си военни творби Йовков събира в излезлите си през 1917 и 1918 г. два тома "Разкази". Въпреки че на два пъти по-късно се връща към баталните сюжети – веднъж с новелата "Последна радост" (1920) и след едно десетилетие с разказите "Бели рози", "Другар", "На стража", Йовков изчерпа темата, преди да е приключила самата война за България. В известен смисъл тези последни творби са равносметка, сумирала постиженията и недостатъците на периода, през който авторът израства и се налага като писател от национална величина. Ако с "Последна радост" Йовков прави своеобразна рекапитулация на темата за войните, с повестта "Жетварят" (1920) възвестява завръщането си към сюжетите и проблемите на българското село. В развитието му на белетрист това е началото на процес, който окончателно оформя идейно-естетическия му свят. "Последна радост" е кръстопътна книга – в нея са събрани завършекът на един етап и началото на друг.

Когато отсъства от България цели 7 години, тъкмо в чужбина Йовков подготвя трайното си присъствие в националния духовен и литературен живот чрез сборниците "Последна радост", "Старопланински легенди", "Вечери в Антимовския хан", "Женско сърце" и романите "Чифликът край границата", "Ако можеха да говорят", както и незавършения роман "Приключенията на Гороломов", драмите "Албена", "Боряна", "Обикновен човек" и комедията "Милионерът". Ако Иван Вазов е патриотичното, а Елин Пелин – социалното самосъзнаване на българина в националната ни литература, Йовков е неговото нравствено и естетично самопознаване. Подобно на тях той обгръща цялостно народния живот – от раждането на човека до неговата смърт; в мирен труд и война, в мигове на радост, скръб и религиозно преклонение. По този

начин Йовков се утвърждава като класик на българската литература, отбелязал след Вазов и Елин Пелин нов етап в художественото самосъзнаване на нацията. Той търси и разкрива сложната и противоречива душевност на човека, копнеещ за красив и нравствен свят. Моделът му за човешко поведение съчетава проверените през вековете морални и естетически максими със скрижалите на житейска философия, съобразена с настъпилите промени в България след войните. Мирогледната си доктрина писателят изгражда върху три начала: човека, труда и природата.

Йовков е убеден, че нарушаването на това триединство изправя обществото пред трагични изпитания. Още в повестта "Земляци" ракурсът, от който изобразява войната, отвежда към проблема за непоправимо нарушената връзка между селянина и земята. В този смисъл повестта е не толкова разказ за военните стълкновения, колкото за последиците от тях – за копнежа у селянина по родното село. Войната унищожава българския селянин не само физически, но прекъсва и връзката му със земята, разрушава го нравствено. По-късно в сборника "Вечери в Антимовския хан" Йордан Йовков отново се връща към същия проблем, като причините за отчуждаването на човека от земята са по-различни. На насилието писателят противопоставя труда и близостта с природата: общуването с нея прави хората здрави, красиви, отношенията им – прости и ясни. "Вечерите" са ясновидско прозрение за пагубните последици от прекъснатата връзка с прамайката природа. Долавяйки тази тенденция много по-рано, Йовков открива непреходна тема за нашата национална литература. Пространствата на неговия художествен свят, определени от етичното и естетичното начало, обуславят мотива за нравственото прераждане – толкова често интерпретиран от Йовков. Доверието и вярата в изначалната доброта на човека – това са позициите, от които изобразява героите си. В моралистичния му патос се съдържа упрек към наситената с катастрофи и размирици, с въстания и войни съвременност. В социалния и духовния хаос, обхванали страната, Йовков търси нравствени пътища за разрешаване на противоречията и социалните конфликти, за осъществяване на мечтаната от него хармония. Поради това силата на неговите художествени внушения не е и не трябва да се търси в идеологията, а в изобразяването на човешките добродетели, в страданията на хората, в превратностите на съдбата, в крушенията на човешките мечти и най-сетне – в изобразяването на българската природа. Силата на Йовковия хуманизъм не е в социалната му ангажираност, а в категоричната му етичност. Пръв в българската литература Йовков разкрива диалектиката на красотата – като сила, в която се срещат създанието с разрухата, животът със смъртта, щастието със скръбта: от Сали Яшар до Сарандовица, от Албена до Боряна. Йовков издига женската хубост в езически култ, пред който се прекланят героите му. Греховни или добродетелни, носещи разруха или съзидание, те са белязани с хубост, поставяща ги над другите – дори и тогава, когато грехът тежи на съвестта им, хубостта стопява ожесточението и го заменя с прошката на възхищението и преклонението. Като драматург, още с първата си пиеса Йовков сътворява свят, изтъкан от етика и красота, в чиито пространства доброволно се самозаточва, измъчван от алтернативите на моралното и естетичното начало у човека. Тяхното съчетаване разширява психологичните и философски хоризонти на българската драма, отбелязвайки нов, повисок етап в нейното развитие. В развитието си като творец Йовков преминава сложни етапи, които очертават посоката от национална към общочовешка проблематика, като по този начин сътвореното от него надхвърля рамките на българската литература и се

съизмерва с постиженията на европейската и световната художествена мисъл. Това обяснява интереса към Йовковото творчество в чужбина и нарастващия брой преводи в различни страни. 70 негови книги са преведени на над 25 езика, а отделни творби на Йовков – на над 37, сред които и арабски, вьетнамски, китайски, персийски, финландски, хинди, шведски, японски и др. езици.

Никола Вапцаров

Биографични бележки

Роден на 24 ноември - нов стил 7 декември - 1909 година в град Банско. Учи в Разложката гимназия (1924-1926). След това по волята на баща си учи в Морското машинно училище във Варна (1926-1932), като е на практика, първо на кораба "Дръзки", а през април и май 1932 г. с кораба "Бургас" посещава Цариград, Фамагуста, Александрия, Бейрут, Порт Саид. Мечтата му е да учи литература, но материалното положение на родителите му налага друго. Постъпва във фабриката на "Българска горска индустрия" АД в село Кочериново - като огняр и после механик. Уволнен през 1936 година, след тежка безработица постъпва като техник във фабриката на братя Бугарчеви в София. После работи като огняр в железниците и в Софийския общински екарисаж. През 1940 събира подписи из Пиринско, по т. нар. "Соболева акция". Заловен за това, съден, интерниран в Годеч. След завръщането му от Годеч (септември 1941 г.) се занимава с минноподривни дела срещу немските войски. Арестуван, заради тази работа, през март 1942 г., на 23 юли е осъден на смърт и още същата вечер - разстрелян.

Единствената му стихосбирка "Моторни песни" излиза през 1940 г.

Получава посмъртно почетна Международна награда за мир (1952).

Димитър Димов

Биографични бележки

Димитър Тодоров Димов (25.06.1909, Ловеч -1.04.1966. Букурещ).

Роден в интеллигентско семейство. Баща му Т. Димов е офицер, загинал на фронта през Междусъюзническата война. Вторият му баща Р. Генов също е офицер, по-късно - тютюнев експерт. Майката на писателя В. Харизанова има подчертани лит. интереси. Д. Димов учи до 10-годишна възраст в Дупница, след това в София, където завършва I мъжка гимназия (1928). През 1928 постъпва във Ветеринарномедицинския факултет на Софийския университет, след I семестър се прехвърля в Юридическия факултет, после се отказва и се връща във Ветеринарномедицинския; завършва през 1934 като д-р по ветеринарна медицина. До 1939 е участъков ветеринарен лекар в с. Ваксево, Софийска област, и в Кнежа; микробиолог в Обл. ветеринарно-бактериологична станция в Бургас. Асистент по анатомия във Ветеринарномедицинския факултет на Софийски университет (от 1939). През януари 1943 заминава на специализация в Мадридския институт "Рамон-и-Кахал" по хистология на нервната система. През март 1944 се връща в България. Мобилизиран в Беломорието до септ. 1944. Доцент в Агрономическия факултет в Пловдив (1946). Доцент в Селскостопанската академия (1949-1952). Проф. по анатомия, ембриология и хистология на гръбначните животни във ВСИ в София (1950). Председател на СБП (от март 1964 до смъртта си). Д. Димов е автор на над 20 научноизследователски труда, а след 1966 в архива му са открити нови планове и ръкописи за 2 книги върху теория на отражението. От 1942 Д. Димов сътрудничи с разкази, пътеписи, откъси от романи и драми във вестниците "Литературен глас", "Литературен фронт", "Мир", "Народна култура", "Отечествен фронт", на списанията "Септември", "Театър". Творбите му го представят предимно като майстор на психологическия и социалния роман.

Писател с подчертано демократични позиции, Д. Димов утвърждава в българската литература модерен художествен стил, който се отличава с психологическо проникновение, интелектуална задълбоченост, остра конфликтност и тънък усет към богатството на езика. Героите му, носители на силни чувства и амбиции, са детерминирани чрез социалните и нравствените стълкновения на епохата, за което оказва влияние както остро социално зрение на писателя, така и личното увлечение по идеите на З. Фройд, Фр. Ницше, А. Бергсон и творчеството на О. Мирбо. Характерен в това отношение е още първият роман на Димов "Поручик Бенц", който експлицира интереса на автора към сложните и необичайни психологически конфликти, към болезнените и свръхчувствителни отношения между персонажите, към странното, екзотичното, нездравото.

Дълбоко драматичния конфликт на Елена Петрашева-Бенц ("фаталната жена", продукт на бушувашото подсъзнателно, срещу противоречиво-раздвоения Бенц, чиято непреодолимост на влечението предпоставя трагизма на образа) е замислен още в студентските години на писателя. "Поручик Бенц" е започнат ок. 1933 и завършен в Бургас през 1938. Изпратените във в. "Литературен глас" и на Д. Б. Митов ръкописи остават без отговор и Д. Димов предоставя романа си на издателя Д. Чилингиров, който успява да го издаде в последните дни на дек. 1938 (на корицата по настояване на автора е отбелязана годината 1939). Романът, чиито автобиографични ракурси проникват в образите на героите, намират частичен отзвук в периодичния печат, което е характерно за творбите на писателя от ранния период. След "Поручик Бенц" Димов публикува разказите "Севастопол, 1913 г." ("Лит. глас", №476, 15.05.1940), печатан и във в. "Мир", №12468-12470, 1942, под загл. "Шпионката"), "Карнавал" ("Лит. глас", № 453, 18.02.1942) и пътеписа "Субтропични брегове" ("Мир", № 12623-12628, 09.1942), творческите интенции, за които отново са предпоставени от вкуса към необикновеното, драматичното, съдбовното. Откритите след смъртта на автора ръкописи карат голяма част от изследователите да смятат, че след 1939 Димитър Димов започва да пише нов роман, чийто по-късен вариант е "Тютюн". Недовършеното и неозаглавено произведение, известно като "Роман без заглавие", е отпечатано в сп. "Пламяк" (1967, №11 и 12) и влиза в Събрани съчинения от 1966-67. Предполага се, че когато Д. Димов заминава на специализация в Испания, изоставя замисленото повествование, за да се върне към него след 1945 по съвсем различен начин.

Престоят в Испания се оказва плодотворен не само от гледна точка на научните му интереси: случайното запознанство с представител на Йезуитския орден в Испания и последвалото гостуване в Толедо (резиденция на ордена) засилват интереса на Димов към католицизма и го превръщат в една от повествователните нишки в романа "Осъдени души". Връзката на Фани Хорн (мултиплицирала образите на Елена от "Поручик Бенц" и Адриана от "Роман без заглавие") с отец Ередиа, проектирана на фона на исп. действителност през Гражданската война, ражда интригуващ сюжет, който прави романа особено популярен. Започнат в Испания и завършен след мобилизацията в Беломорието, той излиза през 1945, получава държавна награда, преведен е на сърбохърватски и унгарски език и е екранизиран. Скоро след това Д. Димов публикува последователно 4 пътеписа за Испания - "Януарска пролет", "Кастилска зима", "Куха Испания" и "Сан Себастьян", към този период вероятно се отнася и намерения след смъртта на автора ръкопис, озаглавен "Идалго".

През 1946 е отпечатан първият откъс от романа "Тютюн" ("Лит. фронт", № 2, 28.09.1946), озаглавен "Тютюнев склад". Две години по-късно излиза нов откъс - "Двубой" ("Лит. фронт", №20, 31.01.1948), след още 1 г. - "Тютюн" (глава от роман) в сп. "Септември" (1949, № 7). През 1951 романът е завършен окончателно, предаден в издателство "Народна култура" и в края на 1951 стига до читателите и до своите "злополучни критики". "Тютюн" се оказва не само един от най-четените романи в българската литература, но и спъни-камъкът на българската марксистическа критика. Популярността му напуска романовото пространство и обсебва всичко за и около творбата. Започнал с тридневното "обсъждане" на "Тютюн" (8, 11 и 13.02.1952) в СБП, спорът се пренася в периодичния печат ("Лит. фронт", № 10. 6.03.1952, и № 11, 13.03.1952) и кулминира в редакционната статия на в. "Работническо дело" - "За

романа 'Тютюн' и неговите злополучни критици" (16.03.1952) - спор не толкова за достойнствата на романа, колкото за границите и възможностите на догматичното литературоведско мислене. Единодушно изказаното мнение, че "Тютюн" се нуждае от "преработване", настойчивите подканвания, дългите обсъждания и оказаният натиск карат Димитър Димов, макар и с неохота, да се съгласи да промени романа си, като разшири описанието на работническия свят и въведе нови герои; това увеличава обема на книгата с нови 250 страници. Работата по II редакция протича съвместно с ангажирания от изд. "Народна култура" лит. критик Я. Молхов - редактор и помощник на Димов през 1953, а през 1954 "Тютюн" се появява в новия си вид. През 1955 излиза III издание на романа, в което Д. Димов извършва допълнителни поправки върху текста, но и в двата случая литературната критика предпочита да се дистанцира от категорични преценки. В крайна сметка "Тютюн" заживява в новия си вариант и едва през 1992 се появява отново в първоначалния си образ.

В различните си редакции "Тютюн" е роман и за ужасната самотност на личността в капиталистическото общество, за огромния натиск на живота върху нравствените принципи в света на капитала, и за историческата обреченост на олигархиите в България, за социално-психологическите причини за тяхната гибел; роман и за потиснатите от монопола на тези олигархии, за техните икономически и политически борби, и за сложния психологичен лабиринт на човешките взаимоотношения както в зловещия свят на "Никотиана", така и извън него. Романът е екранизиран през 1961 (режисьор Н. Корабов), преведен е на над 30 езика (немски, полски, румънски, руски, словенски, сърбохърватски, унгарски и др.).

Сред незавършените творби на писателя е романът "Ахилесова пета" (публикуван в сп. "Пламяк" 1966, № 10), който Д. Димов започва през 1958 и независимо от сключени договори с издателство "БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ" и с Комитета по култура го изоставя до изтичането на мандата му като председател на СБП. Нереализирана остава романизираната биография на Яне Сандански, за която Димов усърдно събира материали (в годините, последвали "Тютюн") и която по замисъл се отнася към ранния му творчески период. След "Тютюн" писателят продължава да търси жанрово разнообразие. Появяват се разказът "Анатомът Да Коста" ("Наша родина", 1955) и пътните бележки "Юлска зима" (публикувани посмъртно), които са плод на впечатленията от пътуването на Димов до Чили през септември 1954; пиесите "Жени с минало" (поставена за пръв път през 1959 в Театъра за младежта в София), "Виновният" (1961, в Нар. театър "Ив. Вазов") и "Почивка в Арко Ирис" (1964, в Театъра за младежта). Творческият облик на Д. Димов се допълва от неговите статии и изказвания по въпроси на литературата, сред които безспорно изпъкват "Изказване-отговор за романа Тютюн", "Как преработих романа Тютюн", "Днешната българска литература".

Съчинения: Поручик Бенц. Роман. 1938 (1972, 1981, 1987); Осъдени души. Роман. 1945 (1957, 1960, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1977, 1986); Тютюн. Роман (I ред.) 1951, 1992; (II ред.: 1954, 1955, 1961, 1964, 1968, 1979, 1981, 1984, 1988); Жени с минало. Сатира в 4 д. 1960; Събрани съчинения. В 6 т. 1966-1967; Съчинения. В 5 т. 1974 (1981).

Димитър Талев

Биографични бележки

Димитър Талев Петров-Палисламов (1.09.1898, Прилеп - 20.10.1966, София).

Расте в семейството на майстор железар и ковач, в чийто дом владее дух на патриархална сърдечност и възрожденски патриотизъм. На 9 г. остава без баща. Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война определят безсистемното му образование - учи с прекъсвания в Прилеп, Солун, Скопие, Стара Загора, завършва гимназия в Битоля (1920). Следва по 1 семестър медицина и философия в Загреб и Виена (1920-1921); завършва славянска филология в Софийския университет (1925), където слуша лекции при професорите Ив. Д. Шишманов, И. Иванов, **Б. Пенев**, М. Арнаудов, Л. Милетич и Ст. Младенов. Коректор (от 1927), член на ред. колегия (1929), главен редактор (1930-1931) и директор (1933-1934) на в. "Македония", който се оформя постепенно като орган на дясното крило на македонското движение (на Ив. Михайлов). Сътрудник (1935) и редактор в културния отдел (1938-1944) на в. "Зора". Изключен от СБП (1944). През октомври 1944 е арестуван, без официално обвинение, без съд и присъда, с упреци за "прояви на великобългарски шовинизъм" е задържан в Софийския централен затвор (до края на март 1945). Изпратен е в "трудово-изправително селище" (лагер) в Бобовдол (до края на август 1945). Отново е арестуван през октомври 1947, тежко болен е въдворен на работа в мина Перник, рудник "Куциан" (до февруари 1948); оцелява с усилията на сълагерници. Семейството му е изселено (1948-1952) от София в Луковит, където в условията на обществена изолация Талев доработва романа "**Железният светилник**", създава "Преспанските камбани" и "Илинден". Посвещава се на свободна писателска практика. Народен представител в V НС.

За пръв път печата като ученик в Скопската гимназия (1917) разказа "В очакване" (в. "Родина"), написан по подражание на **Иван Вазов**, под чието влияние впоследствие укрепва дарованието му. През първата половина на 20-те г. Талев публикува социални разкази и импресии - плод на временни леви умонастроения, във вестниците "Работнически вестник", "Работническо единство", "Лъч" и в сп. "Нов път". През 20-30-те години се ориентира към македонския периодичен печат (излизащ в България), обнародва разкази, пътеписни очерци, легенди, импресии във вестниците "Македонска трибуна", "Свобода или смърт", "Вардар", в сп. "Родина" и др. Като редактор и директор на в. "Македония" публикува всекидневно уводни (програмни) статии, полемични материали, коментари, очерци, спомени, разкази, "поетическа география на Македония", отразяващи героичното минало и трагичното настояще на македонските освободителни борби. Публицистиката му разкрива фактическа осведоменост и идейно-политически противоречия, полемичен темперамент, лични пристрастия и

самозаблуди; но неизменно е пронизана от дух на страстно българолюбие и синовна обвързаност със съдбата на родния край. Във в. "Зора" (30-те и нач. на 40-те години) печата разкази, пътеписи, спомени, театрални отзиви, портрети на писатели, статии по културни и обществено-политически въпроси. От 1957 публикува в централния периодичен и литературен печат по проблеми на художественото творчество, историческа белетристика, творческия процес, за личности и явления от националната литературна история. Първата книга на Димитър Талев "Сълзите на мама" - приказки за деца, носи белезите на неизживян социален сантиментализъм.

Първото му голямо начинание - трилогията "Усилни години" ("В дрезгавината на утрото", "Подем", "Илинден") е смел опит на младия автор да създаде епическо романо повествуване за прелюдията, кулминацията и поражението на Илинденско-Преображенското въстание (1903), озарило с пожарите си детството му, породило в младостта убеждението, че "трябва да напише нещо големо за Македония". Свидетелство за творческо дръзновение (Талев. няма предходници и значителни съперници в илинденската романо проблематика), трилогията е документ за ранната целенасоченост, за обречеността на писателя на една съдбовна тема - революционно-освободителните борби из Македония, за полувековното изстраждане на една идея - свободата на родината. В стремежа към всеобхватност и изчерпателност авторът изгражда повествуване, изпъстрено с епизоди на илюстративна доказателственост, самоцелно битоописателство и сензационни фабулни ефекти. Въстанието е представено като дело на учители-просветители; не се прониква в неговите исторически закономерности, в същината на социалнопсихологическите, националните и локалните му характеристики. Но в "Усилни години" се съдържат моменти, подсказващи появата на бъдещия писател сърцевед, народопсихолог и историописец: съзрява концепцията му за човешкия образ като средоточие на историческия живот на нацията, индивидуализацията на героите (убедителна или тенденциозно преднамерена) става основен изобразителен принцип на художника, а отделни сцени са симптоматични за значителни пластико-изобразителни възможности. Романистът се движи с по-голяма сигурност в света на второстепенните герои, носители на нравствените добродетели на българина, на историческия му скептицизъм и съзнателна жертвеност. Набелязват се доминантите в типологията на Талевата историко-психологическа романистика: намалена до минимум историческа дистанция, историзъм, подвластен на стихията на носталгичните пориви, на изгарящата съпричастност и възрожденското патосното преклонение пред героичното в неговите национални и индивидуално-човешки измерения. От обект на художествени изследване и реставрация историческите събития се превръщат в субективно изстрадани, премислени събития в собствената емоционална памет и човешко самосъзнание. Съзрява Талевият продуктивен автобиографизъм от възрожденски тип, при който биографията на художника съвпада с националната одисея на родния край, а трагизмът на историческите превратности се изживява като съкровена, неизразима лична болка. Прибързан опит за многопроблемно епическо сюжетостроене. "Усилни години", е подготвителен етап, "генерална репетиция" за бъдещия четиритомна илинденски романов летопис.

През 30-те години нараства пиететът на писателя към моралните устои на българина, към поезията в делничните взаимоотношения и етичния смисъл на човешкото битие. Създава разкази с битово-психологическа патриархална тематика,

включени в книгите "Златният ключ", "Старата къща" и "Завръщане". Интертекстуално обвързани с късното му творчество, те съдържат постижения в областта на психологическия реализъм и приобщават писателя към националната повествователна традиция - Т. Влайков, Й. Йовков, К. Петканов, Ст. Загорчинов. Книгата "Великият цар" е свързана с дълголетия интерес на Талев към драматизма на Самуиловата епоха, към властната привлекателност и трагичната обреченост на личността на средновековния български цар. Писателят оценява по-късно тези книги като необходими "стъпала към големото" - същинското му художествено-историографско дело. Извороведски характер имат биографичния очерк "Гоце Делчев" и историческо-географското, политическо описание "Град Прилеп. Борби за род и свобода", съдържащи част от проучената информативно-документална, фактологична основа на илинденската тетралогия. Отклонение от тази идейно-тематична линия е романът "На завой", посветен на съвременната проблематика, оправдаващ напускането на политическата сцена в името на частнособственическата реализация, на любовта към земята и нейните пречистващи истини. Но Талев вече живее, съсредоточен в мащабния си замисъл да напише многотомна романова поредица за Илинденската епопея и трагизма на Балканите по време на войните.

В началото на 40-те г. създава първия роман - "Железният светилник", отпечатва завършени глави от него под формата на разкази във в. "Зора" (№7398, 7403, 7410, 7418, 7437, 7443, 7447, 7453, 7479, 7498, 7540 от 1944). По-късно - при наложената и съзнателно следвана самоизолация от обществено-политическия и литературен живот, при максимална концентрация и воля за самоотстояване Талев написва следващите 2 книги от останалата незавършена (по авторски замисъл) романова серия. Тетралогията - "Железният светилник", "Преспанските камбани", "Илинден" и "Гласовете ви чувам" е първият и уникален по обхват и дълбочина в българската литература романов епос за подготовката, зенита и епилога на Илинденско-Преображенското въстание, изобразено като исторически закономерен, неизбежен етап от многостепенния процес на рагръщане на Българското национално възраждане и национално-демократична революция. С епически замах и възрожденска влюбеност Талев пресъздава борбата на българския народ за независима национална черковна организация, за демократизация на учебното дело в антидогматичен, антиклерикален дух, за превръщането на българското училище от светско в общонародно. Възстановява процеса на организиране и утвърждаване на революционните комитети като характерна национална форма и своеобразен принос в развитието на европейските народно-освободителни движения и национални борби. Проследява извисяването на българската революционна-демократична мисъл до водещите тенденции във философско-светогледните системи на времето. Успоредно с това Талев отразява могъщите ренесансови процеси, протичащи в недрата на една локално ограничена освободителна борба. Летописът прераства в история на разкрепостяването и консолидацията на ренесансовата личност, усложнени и обременени от съгъстения исторически трагизъм, от абсурдите в националните, политически, етнопсихологически драми и конфронтация на балканските народи на един географски и исторически кръстопът (края па XIX и нач. XX в.). Усвоил класическия изобразителен идеал за триединство на морално съвършенство, физическа красота и жизнеустойчивост, писателят изгражда човешки образи - възплъщение на ренесансова хармоничност и цялостност. Изобразява Илинденската епопея като време на активно

изграждане на бълг. народностна етична култура, на ускорено формиране на националния характер и ценностна система с устойчив, общочовешки смисъл.

Етичната култура на българина той открива в проявите на масов подем и героизъм, на библейски стоицизъм (нарисувани с резки щрихи, напластявания на боите във фактурата на епичното платно - "Гласовете ви чувам"), но етичната окриленост на духа съзира преди всичко във върховите моменти на самостоятелен избор и самоидентификация на личността, когато участието в революцията се изживява като персонален аксиологичен акт и желана екзистенциална реализация. Ангажиран с широк времепространствен обхват на събитийното изображение, авторът концентрира вниманието си и върху верижната обвързаност на поколенията от една фамилия, за да проследи унаследяването и еволюцията на родовото начало, духовното единение на генерациите и тяхната обособеност, психологическа отличителност и нови функции в протичащото историческо време. Така, следвайки традиционното линейно-постъпателно сюжетофабулиране, където историята детерминира човешките характери и социалнопсихологическа атмосфера, Т. създава и първата в нац. литература семейна хроника (сага), възведена до епична хроника на обществения живот. Единна образна, идейно-тематична и нравствено-философска система, тетралогията предлага съществени различия в поетиката и стилистиката на съставлящите я романи. Камерното повествуване, прецизната композиция, колоритно-пластичното портретуване, старинната декоративна живопис и народното сладкодумие на "Железният светилник" извеждат делничното човешко битие до внушителността на историческото битие на нацията в "Преспанските камбани". където доминират многоперсонажният психологизъм и психологията на масовите умонастроения, многоаспектното разгръщане на персонажа в територията на разширени времепространствени пластове. В "Илинден" художествената фикция отстъпва място на "суровия факт", на документалното и споменното свидетелство, на действителните истор. лица, романистът - на историографа-идеолог и политик, който иска да внуши директно "целата правда" за времето, събитията, героите. В "Гласовете ви чувам" Талев се насочва към моноперсонажно структуриране и концепиране на романовия текст, полага акценти върху антропоцентричната интерпретация на усложнената екзистенциална проблематика, извежда към размисъл за човешкото самопознание и познание в истор. прогрес, към прозрения за психологията, етиката и философията на историята. Променливо е наративното поведение на повествуващия "аз", интензифициран е психологическият рисунък, нараства ролята на разнообразни по форма интроспекции и ретроспекции, а изображението се отличава с графична, черно-бяла експресивност.

В същото интензивно изживяно творческо десетилетие (50-те години) Талев създава и третия роман "Самуил" - летопис за края на Първата българска държава. Отново демонстрира авторското си предпочитание към преломни епохи, наситени с историческо напрежение, към героикотрагични личности, средоточие на драматична екзистенциална, социалнопсихологическа и историческа проблематика. Чрез образа на Самуил - цар и обикнат народен вожд с човешко обаяние, авторът проследява историческата участ на средновековната югозападна българска държава в навечерието на покоряването ѝ от Византия; с епическа широта разкрива сепаративните тежнения, социалните брожения сред народните маси и болярството - проекция на международните борби, асимилаторски планове и съперничества на Балканите.

Чрез Самуил третира въпроса за ограничените възможности на индивида в историческия процес, за трагичната вина на историческата фигура, недоценила реалностите, изпреварила времето си с реформаторски помисли и дела, обременила съвестта си с огромна историческа отговорност. Интерпретира съвременната проблематика с предистория и предпоставки в далечното минало: на деформиращата роля на всяка заслепена, фанатична отдаденост на една идея, за невъзможността да се постигнат благородни цели с антихуманни средства (образът на Рун). Социалният реформизъм, държавническата реорганизация, управленското новаторство са несъвместими - внушава авторът - с незачитането на личността, с жестокостта и безцеремонното заличаване на уникалния човешки живот. Тези дръзки за 50-те години послания (със съвременен адресат) на "традиционния епик" Димитър Талев осигуряват актуалността на романовия летопис за времето на Самуил, утвърждават десетилетното авторово убеждение, че "корените на съвременността" са в миналото. Това концептуално схващане писателят прокарва и в "Хилендарският монах", "Кипровец въстана", "Братята от Струга", илюстриращи траен интерес към възрожденската епоха, но и прекомерно осъвременяване на конкретноисторическата проблематика. Като цяло художественото дело на Талев, самобитно и смело противопоставящо се на идеологемите и предписанията на нормативната догматична естетика, е фундаментален принос в развитието на националната историко-психологическа проза: създава традиции в тълкуването на българската душевност, характер и поведение в тяхната устойчивост и динамика в истор. процес, в мащабното изображение на върхови събития от националната история в нейната диалектика и социалнопсихологически параметри. Произведения на Талев са преведени на над 20 езика.